

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ: ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

АНОТАЦІЯ: Обґрунтовано особливості становлення фінансового посередництва в економічній науці, на основі чого визначено складові ринку небанківських фінансових установ. Визначено особливості діяльності суб'єктів ринку небанківських фінансових установ та специфічні об'єкти управління та облікового відображення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерський облік, лізингові компанії, ломбард, небанківські фінансові установи.

АННОТАЦИЯ: Обоснованы особенности становления финансового посредничества в экономической науке, на основе чего определены составляющие рынка небанковских финансовых учреждений.

Определены особенности деятельности субъектов рынка небанковских финансовых учреждений и специфические объекты управления и учетного отображения

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерский учет, лизинговые компании, ломбард, небанковские финансовые учреждения.

ANNOTATION: The peculiarities of formation of financial intermediation in economic science, based on which components defined market components of non-bank financial institutions. The features of activity of the market NBFIs and specific objects of management and accounting
KEY WORDS: accounting, leasing companies, lombard, non-banking financial institutions.

Постановка проблеми. Господарська діяльність у сучасних умовах економічних перетворень характеризується функціонуванням різноманітних господарських інститутів, які діють на різних ринках і мають специфіку своєї діяльності. Одними з таких інститутів виступають небанківські фінансові установи, які вже упродовж багатьох століть займають вагоме місце в системі господарських відносин багатьох країн світу, в тому числі й України. Особливістю даних інститутів є те, що їх діяльність підтримується різними політичними режимами, вони функціонують у різних економічних системах і регулюється різними правовими моделями. Це пов'язано, у першу чергу, з їх особливістю як прибуткових фінансових інститутів і їх значенням і роллю у розвитку в суспільстві через виконання ряду соціальних функцій. У сучасній економічній літературі питання господарської діяльності небанківських фінансових установ, їх місця на ринку фінансових послуг залишається не з'ясованим і дискусійним.

Аналіз останніх досліджень. Питання сутності ломбардів, їх місця на ринку фінансових послуг піднімалося в дисертаційних дослідженнях вітчизняних учених, зокрема: О.Л. Дорош, І.С. Каракулова, російських дослідників: М.В. Боброва, Т.М. Лустіної, Н.Г. Пікузо, І.М. Шор, А.М. Якушевої.

Виклад основного матеріалу. Розвиток фінансового сектора, підприємництва та конкурентного середовища в Україні призводять до перебудови всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. При цьому нового значення набуває діяльність фінансових посередників, передусім небанківських фінансових інститутів, які задовольняють потреби економічних суб'єктів через надання широкого спектру вузькоспеціалізованих фінансових послуг. Це зумовлює зростання конкурентного потенціалу окремих небанківських фінансових посередників, що охоплюють максимальну кількість споживачів на різних рівнях економічної діяльності.

Ринок фінансових послуг представлений діяльністю небанківських фінансових інститутів, до яких відносять: страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові компанії (лізингові, факторингові, інвестиційні), ломбарди, кредитні спілки, будівельні товариства. Від-

повідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова установа визначається як «юридична особа, яка, відповідно до закону, надає одну чи кілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, і внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, — інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг» [8].

Аналізуючи особливості розвитку небанківських фінансових інститутів, та їх місця на ринку фінансових послуг необхідно визначитися з особливостями виникнення та еволюції вчення про фінансове посередництво, адже саме ринок фінансових послуг і його учасники, зважаючи на сферу вузькоспеціалізованих фінансових послуг, є одними з пріоритетних напрямів розвитку економічної системи країни та є соціально спрямованими.

Входячи з цього, кінець XIX—початок XX ст. ознаменувався активізацією економічних досліджень розвитку ринку небанківських фінансових послуг (рис. 1). Перші згадки про фінансове посередництво зустрічаються в класиків економічної думки А. Сміт, Ф. Бастіа. Проте класики, як і їх послідовники та представники інших економічних шкіл, серед яких маржиналіст А. Маршал, засновник кейнсіанства Дж. М. Кейнс, монетарист М. Фрідман, розглядали фінансове посередництво лише з технічної точки зору, не надаючи їм економічних та соціальних функцій.

Вперше обґрунтування розвитку фінансового посередництва відбулося в 20—40-х рр. XX ст. у працях А. Пігу «Економічна теорія добробуту» (1924 р.), що стала основою теорії добробуту, та Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку», яка лягла в основу концепції інноваційного фінансування.

У 50—70-х рр. XX ст. розвивалися теорії: *поглиблення* (Р. Голдсміт у праці «Національне багатство США в післявоєнний період» розглядав фінансове поглиблення як чинник економічного зростання та обґрунтував переваги інвестицій у вторинні зобов'язання); *концепція фінансових інновацій* (Дж. Герлі показав схильність індивідуальних інвесторів до непрямих інвестицій і фінансових інновацій); *фінанси та розвиток* (Р. Левін обґрунтував фінансування нових видів діяльності та розвиток фінансового посередництва).

Визначною працею 80-х рр. XX ст. стала «Економіка державного Сектору» Дж. Стігліца, в якій автор висвітлює питання потреби захисту інтересів інвесторів на державному рівні від морального ризику та інформаційної асиметрії.

Таким чином, можна виділити два напрями фінансового посередництва, які виділяють сьогодні вчені: трансакційний: представники даного напрямку (Дж. Бенстон, К. Сміт) пов'язують фінансове посередництво з необхідністю задоволення фінансових потреб споживачів через реалізацію власних фінансових продуктів; інформаційний: представники даного напрямку (Х. Ліленд, Д. Пайн, Д. Даймонд) пов'язували діяльність фінансових посередників із продажем інформації для забезпечення мінімізації ризиків. Фінансові посередники є представниками інформаційних посередників на фінансовому ринку.

У даному дослідженні ми будемо дотримуватися трансакційного підходу, адже розглядатимемо діяльність ломбардів як постачальників фінансових послуг і відповідно як суб'єкта господарювання, господарська діяльність якого підлягає обліковому відображенню.

Сьогодні сформувався ринок небанківських фінансових установ, проте й досі відсутній єдиний підхід до визначення його сутності.

Виходячи з напрацювань учених, можна визначити основні характеристики ринку, об'єкти, процеси, що здійснюються на ринку та учасники ринку.

Ринок небанківських фінансових установ розглядають як систему економічних відносин (Д.В. Гармаш [3], Б.А. Райзберг [15], О.Ю. Смолянська [16], В.П. Ходаківська [17], І.О. Школьник [19]), систему обміну, розподілу та перерозподілу (Т.І. Андрушів [1]), сукупність фінансових інститутів (Є.Дж. Долан [5], А.Г. Загородній [7], О.М. Іваницька [11]), ринок (І.А. Бланк [2]), систему соціально-економічних відносин (В.М. Іванов [10]), сукупність економіко-правових відносин (В.М. Шелудько [18]).

Стосовно об'єкту ринку можна виділити такі підходи до його визначення: фінансові ресурси: В.М. Опарін [14], Б.А. Райзберг [15], І.О. Школьник [19]; грошові кошти (ресурси): Т.І. Андрушів [1], Д. В. Гармаш [3], Є.Дж. Долан [5], А.Г. Загородній [7], О. М. Іваницька [11], В.М. Іванов [10], Б.А. Райзберг [15]; фінансові послуги: І.А. Бланк [2], В.П. Ходаківська [17]; фінансові інструменти: І.А. Бланк [2], О.Ю. Смолянська [16]; фінансові активи: В. М. Шелудько [18].

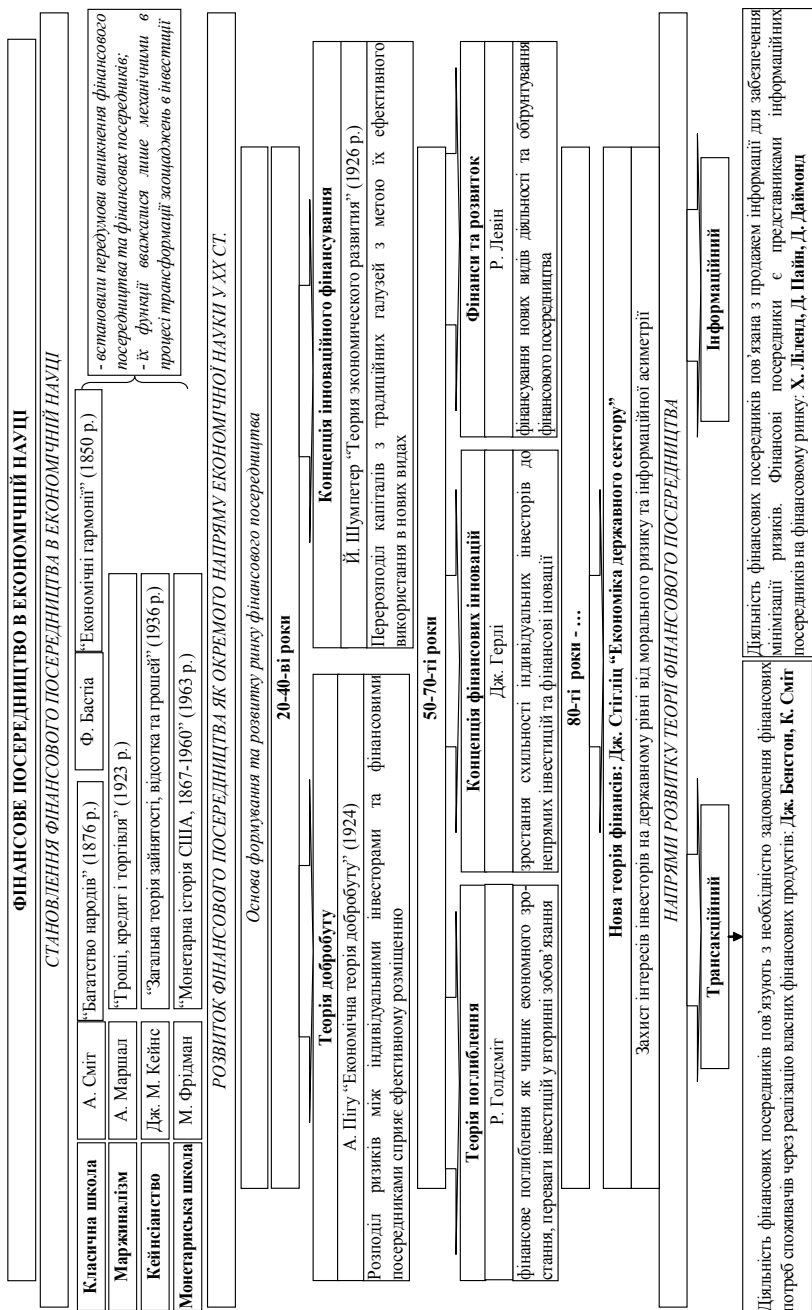

Рис. 1. Становлення фінансового посередництва в економічній науці

Відповідно до проаналізованих дефініцій можна встановити підходи до визначення процесів, які відбуваються на ринку, а саме: купівля і продаж (І.А. Бланк [2], В.М. Опарін [14], Б.А. Райзберг [15], О.Ю. Смолянська [16], В.М. Шелудько [18]), управління (А.Г. Загородній [7]), формування попиту і пропозиції (О.М. Іваницька [11], В.М. Іванов [10], В.П. Ходаківська [17]), розподіл і перерозподіл (Т.І. Андрушів [1], Д.В. Гармаш [3], І.О. Школьник [19]), управління (А.Г. Загородній [7]).

Основними учасниками такого ринку є: фінансові інститути (В.М. Іванов [10], Б.А. Райзберг Б.А. [15], В.П. Ходаківська [21], В.М. Шелудько [18], І.О. Школьник [19]), посередники (Т.І. Андрушів [1], В.П. Ходаківська [17]), кредитори та позичальники (Д.В. Гармаш [3], Є.Дж. Долан [5], А.Г. Загородній [7], В.М. Опарін [14], О.Ю. Смолянська [16], В.П. Ходаківська [17]).

Класифікація фінансових посередників має відмінності у різних країнах. Переважним чином, це пояснюється рівнем економічного розвитку країни, практичними фінансовими потребами, національними правилами ведення бізнесу, психологією, культурою і т.д. Так, в економічній літературі фінансові посередники класифікуються на такі групи: 1) депозитні інститути (комерційні та ощадні банки, інші ощадні та кредитні установи); 2) договірні ощадні інститути (страхові компанії, пенсійні фонди); 3) інвестиційні посередники (інститути спільного інвестування, інвестиційні компанії) [9, с. 5; 4, с. 41—43].

Деякі вчені пропонують виділяти наступні види посередників, враховуючи національну практику ведення бізнесу та досвід зарубіжних країн: 1) банківські установи (комерційні банки); 2) небанківські установи (довірчі товариства, страхові компанії та пенсійні фонди, брокерські та дилерські контори тощо) [13, с. 30].

Зустрічається і такий поділ: 1) банківські установи; 2) небанківські кредитні інститути (лізингові і факторингові компанії, кредитні спілки); 3) контрактні фінансові інститути (інститути інвестування, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди, фінансові компанії, благодійні фонди) [17, с. 111, 129, 138].

На наш погляд, найдоцільніше класифікувати фінансових посередників таким чином (табл. 1), адже це дозволяє визначити місце в ній ломбардів.

Таблиця 1

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

За формою власності		
Державні	Приватні	
За способом організації		
Централізовано	Децентралізовано	Самостійно
За категоріями клієнтів, яким надаються послуги		
Юридичні особи	Юридичні і фізичні	Фізичним особам
За тривалістю дії		
у реальному часі	з відстрочкою на визначений період часу	з відстрочкою на невизначений період часу
За формою		
небанківські фінансові послуги	технічно-посередницькі послуги	

Переваги кредитно-договірних небанківських фінансових посередників для споживачів даних видів послуг виявляються у спрощеній, порівняно з банками, системі отримання кредитів, чіткій спрямованості окремих видів фінансових посередників на кредитування певних категорій споживачів (ломбарди — фізичних осіб; кредитні спілки — членів спілки; лізингові та факторингові компанії — юридичних осіб), можливості отримати невеликі за розміром і незабезпечені кредити. Вплив на розвиток ринку фінансових послуг виявляється через економічну та соціальну функції кредитів, що ними надаються. Економічна функція полягає у доступності фінансових ресурсів для підвищення стійкості розвитку малого бізнесу та сприяння зміцненню всієї системи фінансового посередництва, зокрема шляхом розширення ринку депозитних ресурсів. Соціальна функція полягає у підтримці підприємницької ініціативи, зростанні самозайнятості населення, підвищенні прозорості використання залучених коштів економічними суб'єктами, які з певних причин не отримали банківські кредити [12].

Під небанківськими фінансовими установами варто розуміти юридичну особу, яка надає одну або кілька фінансових послуг і внесена до державного реєстру фінансових посередників. До небанківських фінансових установ належать кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвести-

ційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Характеризуючи господарську діяльність небанківських фінансових установ варто наголошувати на наступних складових, які вплинуть на особливості фінансової послуги та організацію і методику її відображення в системі бухгалтерського обліку: клієнти, вид послуги, характеристика послуги, формування доходу, документальне оформлення.

Виходячи з представленої характеристики господарської діяльності небанківських фінансових установ дані суб'єкти господарювання формують пропозицію наступних фінансових послуг: усі види страхування, кредитування під заставу, лізинг основних фондів, фінансування проєктів, пенсійне страхування. Зважаючи на вказане, сьогодні потребують розв'язання проблеми системи управління господарською діяльністю цих установ, що можливе за формування ефективної системи інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Система інформаційного забезпечення є залежною від організації та методики бухгалтерського обліку та представлення інформації в звітності. Ефективність системи бухгалтерського обліку залежить, у першу чергу, від ідентифікації всіх галузевих складових діяльності небанківських фінансових установ. Виходячи з цього, об'єктом бухгалтерського обліку виступатиме — фінансова послуга.

Особливістю фінансової послуги є її нематеріальний характер, проте зважаючи на сферу їх застосування, вони пов'язані з використанням матеріальних ресурсів, що пов'язане з рухом фінансових ресурсів. Наприклад, діяльність ломбардів пов'язана з наданням кредиту, що забезпечується рухом фінансових ресурсів, під заставу, які виступають матеріальні ресурси; лізингові компанії фінансують придбання основних фондів, які є матеріальними ресурсами; страхування в більшості випадків пов'язане з ризиком втрати певного матеріального об'єкту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналізуючи особливості розвитку небанківських фінансових інститутів та їх місця на ринку фінансових послуг визначено особливості виникнення та еволюції вчення про фінансове посередництво. Адже саме ринок фінансових послуг і його учасники, зважаючи на сферу вузькоспеціалізованих фінансових послуг, є одними з пріоритетних напрямів розвитку економічної системи країни, і є соціально спрямованими. Це дало можливість виділити такі підходи: трансакційний (пов'язують з необхідністю задоволення фінансових потреб споживачів через реалізацію власних фінансо-

вих продуктів) та інформаційний (пов'язували діяльність фінансових посередників з продажем інформації для забезпечення мінімізації ризиків).

Література

1. Андрушків Т.І. Роль банків у розвитку фінансового ринку України: автореф. Дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.04.01. «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Т.І. Андрушків. — К., 2001. — 18 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: [монограф.] / И.А. Бланк. — К.: МП «ИТЕМ» ЛТД, «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. — 448 с.
3. Гармаш Д.В. Страховая защита профессиональных участников финансового рынка в РФ: автореф. дис... на соискание уч. степени канд. екон. наук: 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Д.В. Гармаш. — М., 2005. — 20 с.
4. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Пер. с англ / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк. — М.: Дело, 1999. — 1008 с.
5. Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. — М., 1996. — 448 с.
6. Дорош О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / О.Л. Дорош. — Львів, 2003. — 224 с.
7. Загородній А.Г. Гроші. Валюта. Валютні цінності [Текст]: термінологічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — Львів : БаК, 2000. — 182 с.
8. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page>
9. Зимовець В.В. Фінансове посередництво: [навч. посіб.] / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. — К.: КНЕУ, 2004. — 288 с.
10. Иванов В.М. Финансовый рынок: конспект лекций / В.М. Иванов. — К.: МАУП, 1999. — 112 с.
11. Іваницька О.М. Фінансові ринки: [навч. посіб.] / О.М. Іваницька. — К.: Вид-во УАДУ, 1999. — 96 с.
12. Каракулова І.С. Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І.С. Каракулова. — К., 2008. — 19 с.
13. Корнєєв В.В. Фінансові посередники: інституційна роль та інструментарій / В.В. Корнєєв // Фінанси України / В.В. Корнєєв. — 2000. — № 2. — С. 37—45.
14. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): [навч. посіб.] / В.М. Опарін. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001. — 240 с.

15. *Райзберг Б.А.* Курс економіки: [учебник] / Под. ред. Б.А. Райзберга. — М.: ИНФА — М, 1997. — 720 с.

16. *Смолянська О.Ю.* Фінансовий ринок: [навч. посіб.] / О.Ю. Смолянська. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 384 с.

17. *Ходаківська В.П.* Ринок фінансових послуг: теорія і практика. [навч. посіб.] / В.П. Ходаківська, В.В. Беляєв. — К.: ЦУЛ, 2002. — 616 с.

18. *Шелудько В.М.* Фінансовий ринок: [навч. посіб.] / В.М. Шелудько. — К.: Знання-прес, 2002. — 525 с.

19. *Школьник І.О.* Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: Монографія / І.О. Школьник. — Суми: Мрія, УАБС НБУ, 2008. — 348 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2012